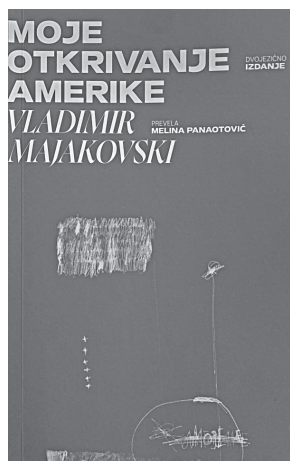

БОГ ЈЕ ДОЛАР, ДОЛАР ЈЕ ОТАЦ, ДОЛАР ЈЕ ДУХ СВЕТИ

(Владимир Мајаковски: *Моје откривање Америке*, превела са руског Мелина Панаотовић, Издавачки колектив *Carmela*, Нови Сад, 2025)

Новосадски издавачки колектив *Carmela* је ове године објавио путописни есеј Владимира Мајаковског *Моје откривање Америке*, у преводу Мелине Панаотовић, тачно век након оригиналног и пола века након југословенског издања. Иако претходно штампан 1975. године, под насловом *Моје откриће Америке*,¹ тадашњи превод Дервиша Имамовића је непотпун – из њега је изостављена драгоцену прва половина есеја, односно шездесет пет страница записа о осамнаестодневном прекоокеанском путовању и боравку у Мексику. Отуда овогодишње издање можемо сматрати првим и ексклузивним на овим просторима, а књига је јединствена и као данас редак пример двојезичне праксе, будући да је српски превод пропраћен изворним руским оригиналом.

У периоду од 1923. до 1925. године Мајаковски је три пута покушао да посети Сједињене Државе, али му је виза два пута била ускраћена, да би, напослетку, добио визу за Мексико. У Америци је, након што му је одобрена вишемесечна туристичка дозвола боравка, громадни совјетски *мајак* (на руском: светионик), како су га звали, најављен као „најчувенији песник из болшевистичке Русије”, и том приликом је у Њујорку, Чикагу, Филаделфији, Детроиту, Питсбургу и Кливленду, пред неколико хиљада људи, одржао читања поезије и предавања која су трајала и по неколико сати. Утиске о америчким градовима бележи док су још свежи. Есеј, подељен у три поглавља (Мексико, Њујорк, Америка) са илустрацијама старог пријатеља, такође футуристе, Давида Бурљука,² излази у Њујорку већ 1925. године, а само годину дана касније се (исте године када ће изаћи и текст *Како љавићи стишове*), са насловницом коју је дизајнирао Александар Родченко, штампа у Москви.

Творац „степенастог стиха” у свом виђењу Њујорка бескомпромисно критикује срце капитализма, називајући Америку „духовном провинцијом”, истичући све њене мањкавости, сурове системске неправде и наличја, кроз непосредан документарни стил пун аутентичних и живописних детаља. Песнички језик са

¹ Путописни есеј *Моје откриће Америке* је штампан у оквиру петог тома Мајаковског, *Без бијелих зашљава* (хронолошки поређани чланци и писма 1914–1926) сарајевске издавачке куће „Веселин Маслеша”.

² Давид Бурљук (1882–1967) емигрирао је 1922. године у Њујорк. Мајаковски ће га приликом боравка у Америци срести први пут након седам година од њиховог последњег сусрета 1918.

препознатљивим футуристичким елементима, упечатљивим сликама и наглашеним бојама и контрастима, истовремено је и кључно средство које спречава да овај прозни запис склизне у тенденциозни памфлет.

Опис осамнаестодневног путовања Атлантским океаном „попут муве по огледалу” минималистички је сведен на призоре летећих риба и „фонтана китова”, а поједине реченице аудитивно крајње сугестивно и ефектно хватају ритам целе пловидбе.

Заїшим йак дуїо, дуїо шреба да шуйњи вода, да умирујуће бруји бродска машина, како би у шакшу звецкао бакар на окруілим йрозорчићима.

Визуелна и тактилна прегнантност језика истиче се посебно у описима Хаване и Мексика: од белог стења, тропске кише и воћа, „хаванског кромпира” (ананаса), зеленог кокосовог ораха са језгром путера, и манга – „карикатуре банане са великом длакавом коштицом”, преко лучког складишта вискија, фламингоса „боје свитања”, кактуса „пошкропаних црвенилом”, агава „попут дугачких кухињских ножева”, до „модре, ултрамаринске ноћи” и „црних тела палми”.

На фону зеленої мора црни човек у белим йаншалолама йродаје свейлоцрвену рибу, йодигући је за реј изнаг сойсївене їлаве.

Живописан пејзаж града Мексика, пуног кућа налик на ружичасте, плаве и зелене кутије и дворишних ћупова са пузавицама и папагајима, плени срдачним, гостопримљивим људима и егзотичним биљкама. Насупрот томе, Њујорк „испливава из океана својом натрпаном градњом и техником”, „белим блештавим шинама”, „зидовима докова, станицама угља, електричним инсталацијама, челичанама”. Читав град је „непрегледни честар цеви”, „увек у хрпи камења и челичним повезима, у завијању бургија и ударцима чекића”, са кућама које се издижу „попут бунарских зидова са квадратима, квадратићима и тачкицама прозора” и зградама – „кутијама шибица истог назива, истог облика”, које изазивају тескобу и осећај „као да се образом трљаш о тај камен”.

Мајаковски, већ током пловидбе, бележи класну поделу путника на пароброду, а слична запажања прожимају сва три дела овог есеја кроз мноштво примера и варијација.

Класе заисїа йосїоје. У йрвој су шїрїовци, йроизвођачи шешира и країни, асови уметїносїи и калуђерице. [...] Држе се йо сїрани. Ако и иду у шїрећу и у груїу класу, онда само йо леје девојке. Друїа класа су сїїни шїрїовачки йуїшници, уметїшници свої занаша, и иншелиїенција шїо йосегује Реминїшоне. ...їурају се са сїране до йалуба йрве класе. Но, уочавају их и йоїово љубазно моле да се враїше у своју класу. Трећа класа је нагев йоїїа-љубља. То су они шїо шїраже йосао из свих Одеса ової свеїша: боксери, дешекїиви, црнци. [...]

Прва класа йовраћа їге јој се усхїше, груїа на шїрећу, а шїрећа сама на себе.

Класна структура у потпуности детерминише амерички начин живота – од тога колико ће трајати пауза за ручак и какав ће бити тип obroка („свако доручкује

у зависности од недељне плате”), до видова забаве, хобија и начина на који се проводи слободно време. Предвидљиви закључци су местимично прошарани луцидним и ироничним опаскама, а једна од њих је да се сиромашнији људи боље хране од богатих јер обедују код куће, уз светло, водећи рачуна о ономе што гутају, док богатији у скупим ресторанима једу кварљиву, конзервисану храну, и то у полу-мраку, јер уместо сијалица преферирају светлост свећа: „Све осветљење припада буржоазији, а она једе уз остатке недогорелих свећа”. Иако наоружана и организована, она се „подсвесно плаши свог осветљења.”

Мексико је описан кроз слике задивљујуће раскошне природе, екстремног сиромаштва и разбојништва. Призори сиротиње, изнемогле деце која се хране кукурузом, напуштених црквица без прозора, пуних буђи, мексичких пивница, тзв. пулкерија сушта су супротност сликама славне древне мексичке историје. Земља у којој се пре „открића Америке” сребро разбацивало и није се сматрало племенитим металом, са густо развијеном индустријом и инфраструктуром, данас је опустошени предео који су за собом оставили амерички цивилизовани империјалисти, а њен је председник „само извршитељ воље северноамеричког капитала”. Потомци некада храбрих и узорних индијанских ратника данас пропадају, испијајући кактусов пулке који им разара срце и желудац, у граду који је први на свету по броју аутомобилских несрећа, препуном немачких и француских предузећа, пуцњаве и распродаја.

Прелазак Мајаковског из Мексика у Америку прати сведочење језичког неспоразума на граници и пословичног непознавања географије и опште културе америчких граничних службеника (питају га да ли је Москва у Пољској), као и коментар на тешку муку кроз коју пролазе емигранти, посебно они који покушавају да се из мексичког Лареда пребаце у амерички. Њима кријумчари отимају позамашне своте новца, да би често на крају бивали угушени, чиме директно емигрирају „на онај свет”.

Мајаковски поставља питање ко је уопште Американац и шта се крије иза анексиране речи „Америка”, будући да су право да себе зову тако Сједињене Државе узеле „силом, дреднотима и доларима, утерујући страх суседним републикама и колонијама”. Он пише о расној сегрегацији, о Кју-клукс-клану као свакодневnoj појави, о железничким станицама и зградама пресеченим тачно напола, запажајући да боја коже условљава и врсту посла, али и логику и време кретања:

*Доле, у нейрекидној људеџини шече, најпре пре свињања, шамнољубичаста маса црнаца
а што извршава најтеже, мрачне послове. Касније, око седам, шу су заувек бели.*

Њујорк није само расно подељен. Различите националности махом живе у засебним и предодређеним квартовима, са својим језицима и обичајима, па тако прецизно издељене четврти и авеније делују „као сервиране”. Страх од незапослености који запоседа просечног Американца је огроман јер остајање без посла значи недопустиво „ходање уназад, протеривање из неотплаћене куће, затварање кредита у месари”, бескућништво и друштвену смрт. Мајаковски је свестан чињенице да многобројност потлачених и депривилегованих значи и могућност преокрета

снага на „ваги историје”, као и да афроамеричка популација може бити „довољно сув барут за експлозије револуције”.

Уз разматрање расе, класе и отуђења, Мајаковски не заобилази ни проблем загађености ваздуха, нудећи потенцијалним посетиоцима и један крајње практичан и симпатичан, здравствени савет:

Ако сће се оїребали, намажиће се јодом: њујоршки ваздух је зачињен свакојаким смећем од коїа расћу чмичци, надувају се и їноје све оїребодїине и од коїа, иїаќ, живе милиони коїи нишћа немају и не моћу никуда да оїћућују.

Раскринкавање америчког пуританизма и општег лицемерја дато је на примерима милионера коїи путем огласа у новинама усвајају шеснаестогодишњакиње, како би наводно избегли друштвену осуду и сумњу у случају склапања брака са малолетницама, док је критика слободне штампе истакнута ироничном чињеницом да новине на овакве појаве ћуте „као да су им уста напунили доларима”. У односу на ову „богаташку забаву”, сиромашним паровима је намењена возња на „Кони Ајланд”, односно „острво забаве”, где је главна атракција *freak show*:

У їосебним киосцима окуїљене су све одвраћне наказе свећа: жена са брагом, човек їишица, жена са ћири ноће и шоме слично – бића која изазивају искрено одушевљење Американаца. Овде се сћално смећују за їрош изнајмљене изћлагнеле жене, које се завлаче у сандук, їоказујући безболно їробадање мачевима; груће смешћају на сћолицу са їолућима и ћушћају сћрују, док од њихової годира са грућима не їочну да їљушће варнице. Никада нисам видео да ћаква їагосћ изазива шолуку рагосћ.

Посебно место у овом путописном есеју има Чикаго, град коїи се „не стиди својих фабрика” и „не повлачи се са њима на периферију”, као што је то случај са Њујорком. Мајаковски велича овај град са великом радничком традицијом, чији радници су 1. маја 1886. прогласили генерални штрајк, када је у одмазди обешено петоро другова револуционара, град у којем су смештене радничке партије, али и редакција комунистичких новина *Daily Worker*. Ипак, у његовом самом центру је и „крваво срце – кланице”. Натуралистички пасажи коїи обилују алитерацијом, хиперболом и градацијом којима дочарава несносне призоре животиња згњечених покретним зидовима и људи коїи су дехуманизовани послом клања и резања на хиљаде свињских или говећих вратова, уз цику, мукање, мекетање, смрад измета, урина, крви и ројеве мушица, подсећају на одломке из, неколико деценија касније написаног, *Седмої човека* (1975) Џона Берцера, студије о европским радницима мигрантима, у којој радници кланица почињу да халуцинирају мултипликоване главе и трупове убијених животиња.

Раг у кланицама не їролази без їоследица. Након извесної времена или їосћајеш већешаријанац или мирно їочињеш да убијаш људе.

Слично поређење са поменутом Берцеровом књигом се може направити и у делу посвећеном Детроиту, где је смештена Фордова фабрика, у којој је Мајаковски

разговарао са њеним некадашњим радницима, бележећи сведочења о несрећним случајевима о којима се никада не пише, о подели рада која уништава менталне и креативне капацитете људи, свдећи их на ритам покретне траке, са које сасвим исцрпљени и клонули након смене падају у трамваје, неспособни за било какву мисао и међуљудску интеракцију. Илузоран „амерички сан” о земљи једнаких могућности и богатству, оснажен многобројним описима милијардера који су некада били само чистачи, распршује се и проблематизује исказима ових бивших фабричких радника. Један од њих, оболео од туберкулозе, каже: „То они парадни део показују, ја бих вас, ето, одвео у ковачницу на Ривер, где пола њих ради у ватри, а пола у блату и води.”

Занимљиво би било *Моје ошкривање Америке* упоредити и са *Московским дневником* Валтера Бенјамина, писаним баш тих година (1926–1927.) Ови Бенјамини записи који сведоче о најразличитијим аспектима московског културног живота блиски су путопису, али су уједно и нешто најинтимније што је икада написао, јер су неодојиви од описа зебњом и надањима прожетих сусрета са Асјом Лацис, женом у коју је био заљубљен. С друге стране, у њујоршким импресијама Мајаковског нема ни помена о страственој тромесечној љубавној вези са руском емигранткињом Ели Џонс (Јелизаветом Петровном Зиберт), преводитељком која је течно говорила француски, енглески, немачки и руски. Са њом ће Мајаковски имати и ћерку, коју ће касније посетити у Паризу. Дневничка одредница имплицира личнију перспективу него што то захтева путописна форма; други, важан разлог је свакако и то што се афера Мајаковског морала чувати у тајности, али је пресудна и његова свесна опредељеност да фокус овог есеја буде стриктно ограничен на америчке друштвене и класне односе, урбанистичке одлике, инфраструктуру и технологију, те критику капиталистичког начина живота и размишљања, лицемерја и лажног морала, чији је један од примера била и, тада на снази, прохибиција, која је поспешила пораст сумњивих профитера и бизниса.

Као што преводитељка Мелина Панаотовић запажа у свом уводном тексту, Мајаковски у овом путопису веома вешто балансира између „ангажованости и објективности”. Његов приказ стварних живота радника, њиховог отуђења и места у друштву у којем је новац једина вредност и мерило самог постојања, каткад је гротескан, али је и данас подстицајан за размишљање и поређење. Иако је и сам апсолутно свестан опасности која би проистекла из неопрезног свођења описа америчких прилика на баналне и општепознате исказе или фразе, Мајаковски ипак у овом есеју кроз суптилну критику фетишизације новца, бриљантно песнички кондензује једну „универзалну” и данас општеважећу (не само америчку) капиталистичку истину:

Бој је долар, долар је ошаци, долар је дух светиш.